

Franciscus van den Enden

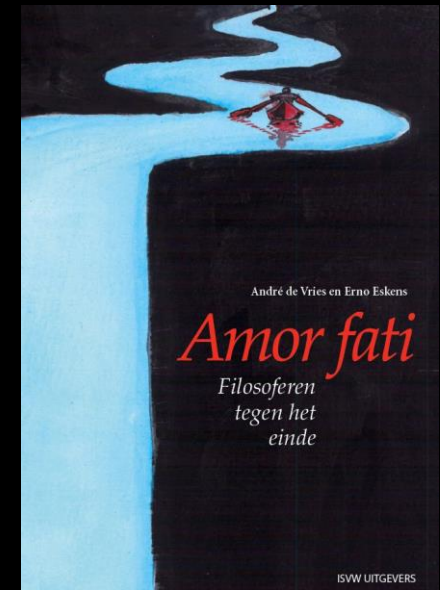
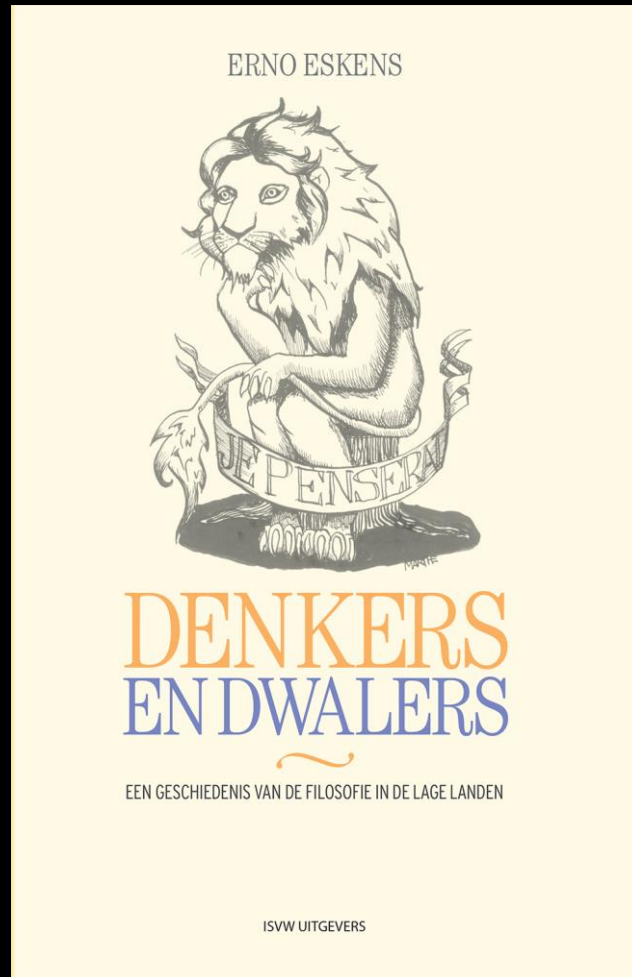
(1602-1674)

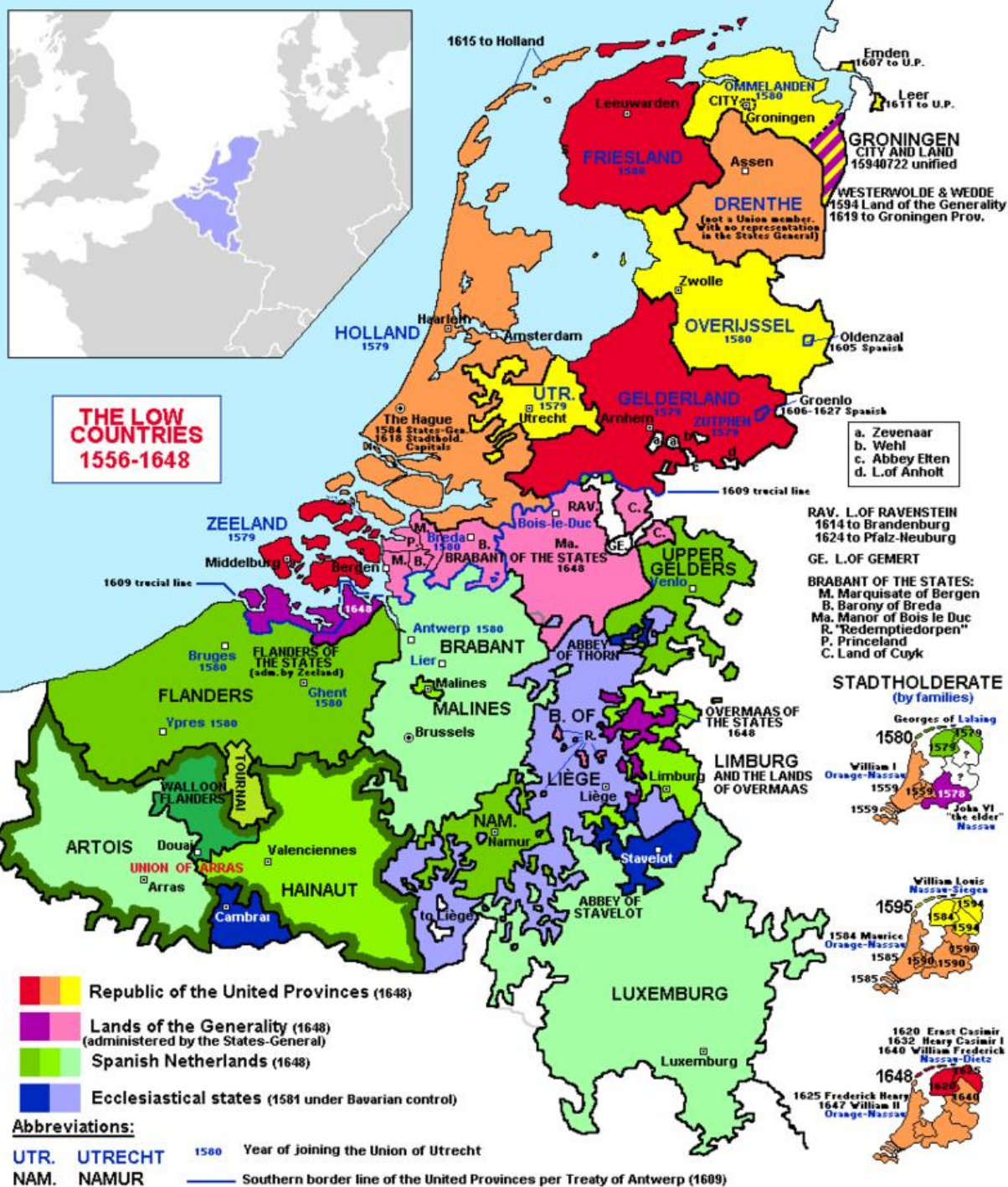
A handwritten signature in cursive script, reading "Franciscus van den Enden". The letters are fluid and connected, with a prominent initial 'F' and a long, sweeping tail on the 'n'.

Door Erno Eskens

Dr. Erno Eskens, filosoof,
politicoloog, uitgever bij
Noordboek

**THE LOW COUNTRIES
1556-1648**

a. Zevenaar
b. Wehl
c. Abbey Elten
d. L. of Anholt

RAV. L. OF RAVENSTEIN
1614 to Brandenburg
1624 to Pfalz-Neuburg

GE. L. OF GEMERT

BRABANT OF THE STATES:
M. Marquisate of Bergen
B. Barony of Breda
Ma. Manor of Bois le Duc
R. "Redemptiedorpen"
P. Princeland
C. Land of Cuyk

**STADTHOLDERATE
(by families)**

- Republic of the United Provinces (1648)
- Lands of the Generality (1648) (administered by the States-General)
- Spanish Netherlands (1648)
- Ecclesiastical states (1581 under Bavarian control)

Abbreviations:

UTR. UTRECHT   1580 Year of joining the Union of Utrecht
 NAM. NAMUR   — Southern border line of the United Provinces per Treaty of Antwerp (1609)

1581: Plakkaat van Verlatinghe:

PLACCAERT VANDE
STATEN GENERAEL VANDE
ghevnicerde Nederlanden, Bijden vvelcken, mits
den redenen in't langhe in't selfde begrepen, men
verclaert den Coninck van Spaegnien vervallen
vande Ouerheit en heerschappije van dese voorf.
Nederlanden: ende verbiet sijnen naem ende zegel
inde selue Landen meer te gebruycken, &c.

 Staten generael vande ghevnicerde Nederlanden / Allen den ghenen die dese teghenwoordige sullen sien ofte hooren lesen / saluyt. Also een pegetlick kennelick is / dat een Prince vande Lande van Gode ghestelt is hooft ouer sijne onderlaten / om de selue te bewaren en beschermen van alle onghelijck / ouerlast en ghewelt / ghelijck een Herder tot bewaernisse van sijne Schapen: En dat d'onderlaten niet en sijn van Gode gheschapen tot behoef vanden Prince / om hem in alles wat hy beveelt / weder het goddelic oft ongoddelick / recht oft onrechte is / onderdanich te wesen / en als slaven te dienen: maer den Prince om d'onderlaten wille / sonder de welcke hy egheen Prince en is / om de selue met recht en redene te regeeren / ende hoor te staen / en lief te hebben als een vader sijne kinderen / en een herder sijne schapen / die sijn lijf en leuen sett om de selue te bewaren. En so wanneer hy sulckx niet en doet / maer in stede van sijne onderlaten te beschermen / de selue soect te verdrucken / t'ouerlasten / heure oude vrijheit / privilegien / en oude herromen te benemen / en heur te gebieden ende gebruycken als slaven /
A ij moet

‘Een vorst is aangesteld tot hoofd van zijn onderdanen om hen onder zijn hoede te nemen en te beschermen, zoals een herder zijn schapen beschermt en de onderdanen zijn niet geschapen ten behoeve van de vorst om hem in alles wat hij beveelt onderdanig te zijn en als slaaf te dienen.’

Geen portret

Wel een fantasievolle verbeelding
door Gemma Pauwels

(Trouw, 22 oktober 2021)

1602: Franciscus van den Enden geboren in Antwerpen

1619: Opleiding bij de jezuiten in Mechelen
(noviciaat) en vervolgens theologie in Leuven

Vanaf 1620: leraar-jezuïet rond Leuven

Studeert rechten. Leert Hebreeuws, Syrisch, Grieks,
Latijn, Duits, Italiaans, Spaans en Frans

(Bron: Van der Goes)

1629: Start met theologie in Leuven

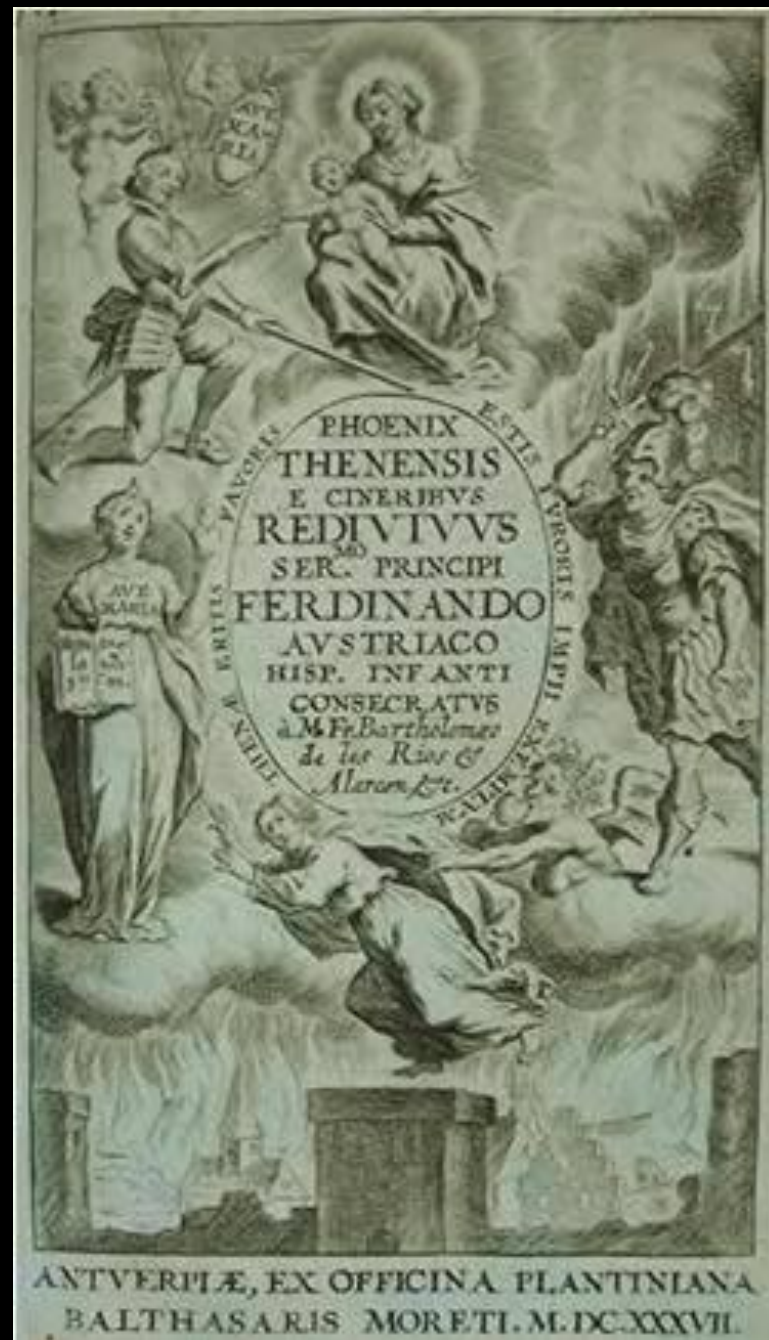
1633: om onduidelijke redenen gaat
zijn priesterwijding niet door

‘Periculosum ingenium?’

Oorlog is gaande tegen
Spanje. De Fransen
veroveren Tienen in
1635, maar branden het
plat (hier verbeeld)

Reist door Europa en
studeert geneeskunde in
Bologna en wordt rond
1640 arts

Schrijft een verloren gegaan werk:

Secreta Medicinae

Martinus van den Enden, zijn broer, uitgever van gravures,
maakt een gravure om te vieren dat Franciscus arts is
geworden

Gaat in Antwerpen
werken bij Martinus
van den Enden, zijn
broer, uitgever van
gravures

JOSEPH AUTEM MERCATUS SINDONEM ET DEPONENS EVM INVOLVIT SINDONE. Marc. Cap. 15.

Martinus van den Enden sculpsit.
Antwerp, 1664.

Rond 1645 start Franciscus van den Enden 'In den konstwinckel' op de Nes te Amsterdam. Verkoop van boeken en schilderijen

In contact met Rembrandt
(waarschijnlijk) en Jan Lievens
(zeker)

Gedicht van Franciscus van den Enden

Franciscus van den Enden Excudit.

Wie leert door BE. CH. DE. niet spellen ende I. enen!
 En dese School-maier wort over al gegroeten:
 Nochtans is't niet het best, dat menige wort gedaen.
 Gelijk een leerschen heere int con hie, sal verstaen.
 Men maecte de Ienichy: wy, dat sy eerst moete spellen
 En comen't waer't wy sprecke de I. enen, so verstellen
 CE. A. TE. dat maecte CAT., dit berimes over al
 Mae vrienden oock in dat soe is de werelt maal.

want de het spellen eerst, so wij't nu practiseren.
 Geyonden heest en so het begen ons te Leeren.
 Die heest de waerheyt self overlaten en verkeert.
 En voor de con hie die langhe wach geboert.
 En daeron leeren wi niet vry of meere leeren
 Een darme sonder faue de Letters woen te gaeren.
 Een so geringen saeck die door het rechte gaet
 Op soe veel wecken can een vollen sijn gerade.

De waerheyt is verompt oock in de fundamenten.
 Des wyshyts kenmen niet de ogen elementen.
 't Gen. dat ghy Letters neemt, en sijn de leeres niet:
 Oock die in boeckien leest geen letters daer en siet.
 Een die de Letters kent en dit can jemans leeren
 Op een vry of soe die mach den lsf des heeren
 Verbreiden overlaze, om dat het instrument
 Des wyshyts onverschilt hem na eens is bekent.

Een die de letters kent, die can van alle taelen
 Oordelen sonder faue waer dat sy isder taelen
 En daeron wortons niet door't beeren so gesient.
 Om dat den leeraer self de letters misen kent.
 Een die de letters kent, sal door des conchel waerheyt
 Al is sy so gering, waer't gaen tot sijncler clareheyt
 Dat sy waercken sal het slet der heel nauyge
 En tot hare ienich merck sal comen't vander vry.

vanden Enden

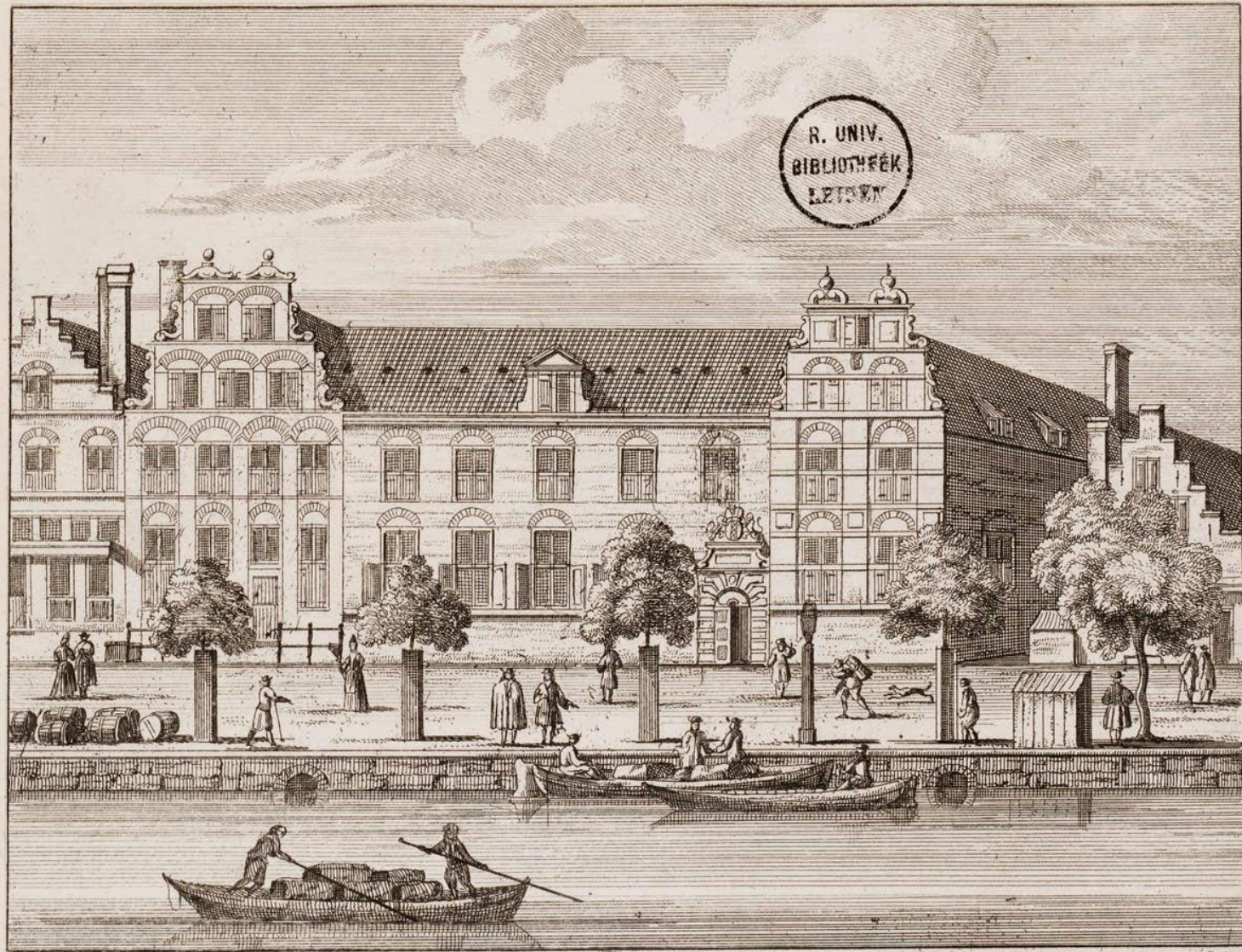
Verhandelt werk voor o.a. Rembrandt

Curator spreekt over de ‘doctor in de medicijnen
die op de vlucht is’

1652: Richt
een Latijnse
school op

SCHOLA LATINA, *in scripta*: DISCIPLINA VITÆ SCIPIO. | De LATYNSCHE SCHOOL, op de Cingel, tusſen de Heilige Wegh en de Munt.
P. Schenck exc. Amſt. C. Priv.

SCHOLA LATINA, in scripta: DISCIPLINA | De LATYNSCHE SCHOOL, op de Singel,
VITÆ SCIPIO. | tusſen de Heilige Wegh en de Munt.

P. Schenck sculpsit. Amſt. C. Prins.

Waarschijnlijk met steun
van burgemeester Cornelis
van Vlooswijk. Diens
zonen Nicolaes en Johan
werden leerling

Vaer voort soo Soontje,
leer en weet, Suygh
Geest uit Van den Endens ader
Opdat ons blycke, dat uw vader
Achil by Chiron heeft besteeet.

VERHAEL
Van de verwoestinge des Stadts
TROJE.

Uyt het tweede, en ten deele
uyt het eerste Boeck van
VIRGILIUS.

*Voorgestelt, en door levende Afbeeldinge
vertoont by eenige Amsterdamsche Studen-
ten, onder het beleyt van*

D. FRANCISCUS van den ENDEN.

AMSTERDAM,

Uyt de Druckery van Pieter la Burgh. 1654.

1654: Van den Enden voert
met zijn studenten een
toneelbewerking van
Vondel op in de
Amsterdamse Schouwburg.

Kennismaking met Vondel

1656?: Spinoza
wordt leerling en
even later mede-
leraar op de
Latijnse school

© Lea Lund pour PM.

Van den Enden leert Spinoza
Latijn en onderwijst de
filosofie van Descartes

1657: Mogelijk
vertolkt Spinoza de
rol in van de slaaf
van Eunuchus in het
gelijknamige
toneelstuk van
Terentius.

© Lea Lund pour PM.

PHILEDONIUS.

TOONEELSPEL

Vertoont en opgedragen aen de E. E. Heeren

BURGERMEESTERS,

en Regeerders van Amsterdam,

In den doorluchtigen Schouburgh dezer Stede, door jonge Latynisten, onder het beleit van FRANCISCVS van den ENDEN, Medicinæ D^r.

Het Spel slaet op den regel van Jesus Syrach:

Gedenck uw Uyterste in alle uwe wercken, en zhy zult in eeuwigheyt niet zondigen.

Het eerste Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

Philedonius, of Lusthart, stelt zijn geluck boven den Staet der Koningen en doorluchtige Helden, brengt de Fortuin onder zijne maght, en waent den Goden zelfs gelijk te zijn.

De tweede Uitkomst.

De Voorzichtigheit leert Philedonius te vergeefs, dat 'er een eenige Godtheit is, die elck een te vreezen slaet.

De derde Uitkomst.

Overvloed en Eer beloven Philedonius te verkrijcken. De Wellust bekoort hem tot alle wilscheyt, en viert met hem de feest van Bacchus.

De vierde Uitkomst.

De Voorzichtigheit beklaget Philedonius blintheit, en voorzegt hem het inwendigh knaegen des gemoeds.

De vijfde Uitkomst.

Philedonius wort in zijn gemoedt schrickelijck gepijnigt.

De zeste Uitkomst.

De Voorzichtigheit troost Philedonius: hy beraet zich met haer.

De zevende Uitkomst.

De Voorzichtigheit brengt haere raetslieden te voorschijn, den Tijds, de Doet, het Oordeel, de Hel, de Hemelsche Glorie, en d'Eerwigheit, die Philedonius onderwijzen.

De achtste Uitkomst.

Philedonius erkacur den raet aen hem gegeven.

Het tweede Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

De Voorzichtigheit vertoont den twijfelenden Philedonius de twee wegen, den eenen ter behoudenisse, den anderen ter verdoemnisse, oock de korthet van 's menschen leven.

De tweede Uitkomst.

De Wellust, Overvloed, Jongheyt en Eer trecken den twijfelmoedigen Philedonius: op haer zijde.

De derde Uitkomst.

De Voorzichtigheit en haere raetslieden willen Philedonius tot de Deught leiden: maar hy stelt dit uit, tot zijnen ouden dagh, en begeeft zich tot d'uiterte ongebondenheit.

De vierde Uitkomst.

De Voorzichtigheit met haer gezelschap dreigen Philedonius.

Het derde Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

De Hardnekkigheit, zich tegens Godt en alle goddelijcke middelen kantende, wort van de Bernhartigheit, die op der Godtruchtegen gebeden uit den hemel nederdaect, overwonnen.

De tweede Uitkomst.

Philedonius, in zijn harte bewogen, kant zich tegens de goede Genenigheden met een goddeloos geraes, waer door hy in slaep geraeckt.

De derde Uitkomst.

De Bernhartigheit neemt de gelegenheit van dezen slaep waer, en roept de Droomen, op dat zy Philedonius door schrick tot deught bewegen.

De vierde Uitkomst.

De Droomgode Morpheus, en zijne Slaepgezellen, van vierderhande aerdt, verbeelden Philedonius verscheide Droomen, en leggen een dootshoofd onder zijne hant.

De vijfde Uitkomst.

Philedonius, de goddelijcke Droomen niet achtende, valt weder in slaep. De Goddelijcke Insprack, Godtruchigheit, Bekeeringe, en Godtruyenheit onderwijzen hem: hy onleerzaam vermaet alle goede middelen, en haer vermaeningen.

De zeste Uitkomst.

De Bernhartigheit, na haer beklagh over den elendigen staet van Philedonius, neemt voor hem te bekeeren door de vertooninge van eenen verdoemden.

De zevende Uitkomst.

Een lijk wort 'er uitgedragen met een princelijcke staetie, gestoort door het verschijnen van den Geest des Overledens.

De achtste Uitkomst.

De Geest twist met het Lichaem over de schult van hun beider verdoemnisse.

De negenste Uitkomst.

Philedonius, door dit nachtgezicht bewogen, geeft zich tot boete en beternis van zijn voorgaende leven.

1657: zelf geschreven
voorstelling, opgevoerd
in Amsterdamse
Schouwburg

Philodenus:

‘Ick ben harwars, en darwars
gedeijlt, en ben mijn selfs niet.

Dat ick denck, denck ick niet: ick
wil niet, en wil, En wil geen van

beijde, en alle bijde: de vreesse
van het wanckelbaer gemoet,

Vint voor sich niet seeckers en
niet vijlichs.’

Spinoza, dan 24, wordt verliefd op Clara Maria, de dochter van Van den Enden. Zij is dan 12 en volgens Joods geloof huwbaar

1660: De Deense geleerde Olaus Borch bericht over 'atheïsme' bij Van den Enden

Reisverslag van Deense
anatoom Olaus Borch

‘Dat er hier atheïsten zijn,
voornamelijk cartesianen, zoals Van
der Enden, Glasemaker etc. die dit
ook aan anderen leren. Niet dat ze
openlijk het atheïsme propageren,
want ze spreken vaak over God,
maar onder “God” verstaan ze niets
anders dan dit hele universum (...)’

‘Dat Van den Enden de heilige dingen ontkende, alles ontkende wat in heilige dienst wordt gedaan, en atheïst is; dat zijn religie niets anders is dan gezond verstand; hij gelooft niet dat Christus God is (...)’

1985: Klever vindt reisverslag van Olaus Borch

1662: Disputeerverbod

Recente ontdekkingen

1990: Wim Klever vindt (net als Marc Berdjai) de bekentenis van Van den Enden

KORT VERHAEL
Van N I E U W.
NEDERLANDS

Gelegentheit, Deughden, Natuerlijke Voorrechten, en byzondere bequaemheid ter bevolkingh: Mitsgaders eenige Requesten, Vertoogen, Deductien, enz. ten dien einden door eenige Liefhebbers ten verscheide tijden omtrent 't laetst van 't Jaer 1661. gepresenteert aen de A. A. Heeren BURGEMEESTEREN dezer Stede, of der zelve E. E. Heeren Gecommitteerde, enz.

Ziet breeder achter de Voor-Reden den Korten Inhoud, mitsgaders de Waerschouwingh aen de Boek-verkoopers, staende hier vervolgens op d'ander- of tegen-zijde.

Gedruckt in 't Jaer 1662.

Kort verhael van
Nieuw Nederlands
Gelegentheit,
Deughden, Natuerlijke
Voorrechten, en
byzondere
bequaemheid ter
bevolkingh

1662

Vrye Politijke Stellingen,

EN

CONSIDERATIEN
van STAAT,

Gedaen na der ware Christenens *Even gelijke vry-
heits gronden*; strekkende tot een rechtschape, en
ware verbeeteringh van STAAT, en KERK.

Alles

kort / en beknopt / onder verbeeteringh / boozgesteld /

DOOR

Een Liefhebber van alle der welbevoeghde Borgeren *Even-
gelijke vryheit*, en die, ten gemeene-beste, *Meeft Van Zaken Houdt*.

's Volks welvaert is de hoogbste WET,

En

Des zelfs stem, is Gods stem.

HET EERSTE DEEL.

t^e Amsterdam, Gedrukt voor den Aucteur.

En zijn te behooven by Pieter Arentsz. Raep, Boekverkooper //
in de Beursstraet / in de drie Hapen / 1665.

1665: Franciscus van den

Endens

Vrije Politijke Stellingen

(VPS)

Beiden denken deterministisch. Ze citeren allebei P.C. Hooft op dit punt.

Determinisme bij Van den Enden

‘Met die noodgedwongenheid is het zo dat geen mens (die net zo is als hij daarvoor was) iets anders kan doen dan hij doet.’

Beiden hebben welbegrepen
eigenbelang als uitgangspunt

Van den Enden in Vrije Politieke Stellingen

‘Van nature zijn alle mensen, mannen en vrouwen, vrij geboren en hebben ze aan niemand een eerdere of grotere verplichting dan aan hun eigen belang en aan het nastreven van hun eigen welstand in de eerste plaats.’

‘Volkomen vrijheit
van reedens-gebruik’

‘Libertas philosophandi’

‘Vrijheid van schrijven en spreken’

‘Democratie’

‘welbevoeghde
borgeren die hun
eigen onderhout
bescharen’

‘Sui juris’ (PT)

‘Vrije-Volx Regeringh’

‘dat de beste regering waarschijnlijk de vorm heeft van een vergadering van al die ingezetenen van het land van wie verwacht mag worden dat ze voldoende in staat zijn en kennis hebben om hun eigen welvaren te verzorgen.’

Beiden achten de zorg voor de
zwakken een staatstaak, van
essentieel belang voor de
stabiliteit van een gemeenschap

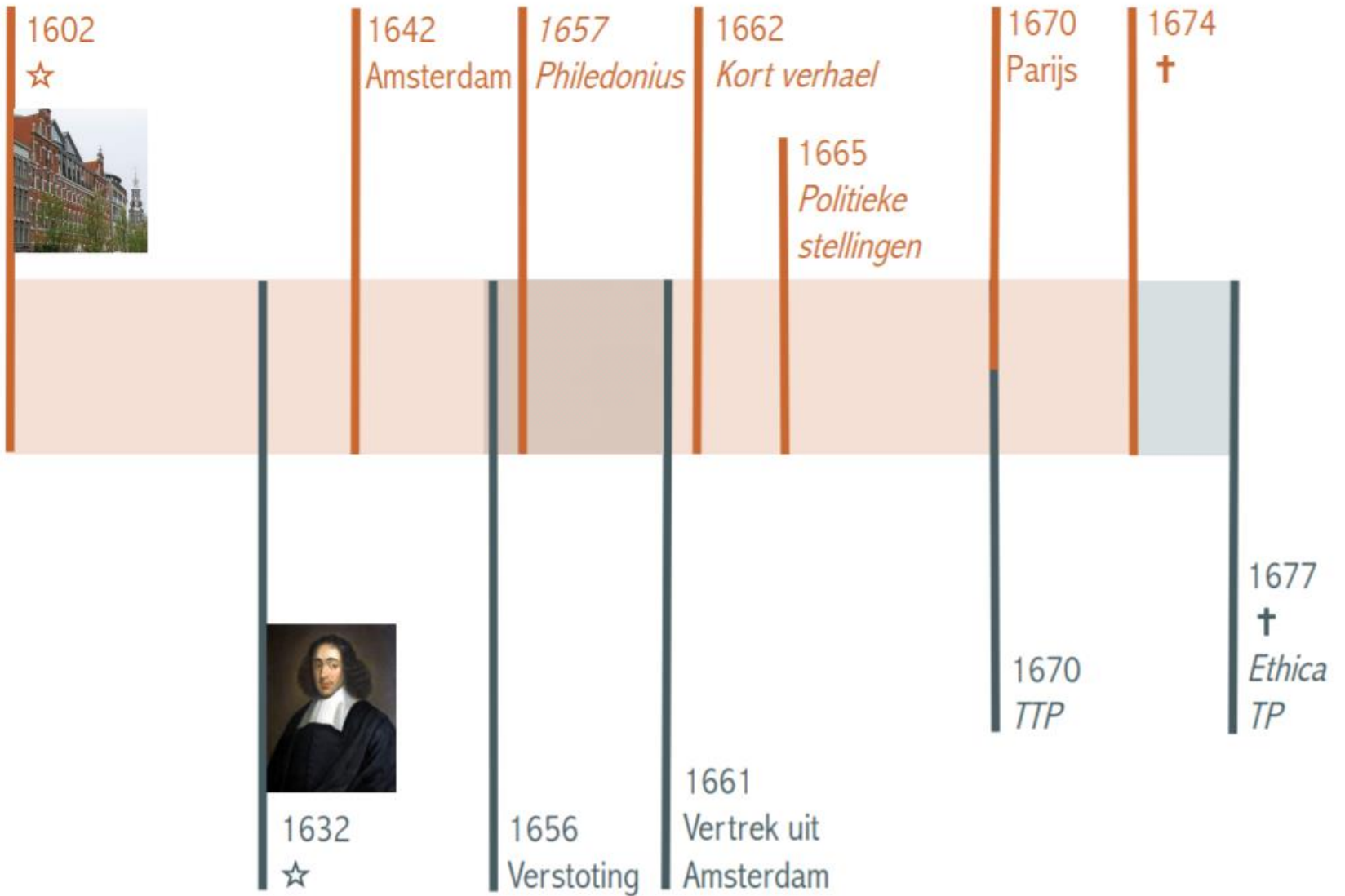
Beiden kiezen voor een statelijke
godsdienst gekoppeld aan
staatsburgerschap.

Beiden stellen dat God
en natuur identiek zijn

Maar waarom vermeldt Spinoza zelf
dan nooit Van den Enden als zijn
filosofische leermeester?

Stelling van Wim Klever: Van den Enden
publiceerde eerder dan Spinoza, dus....
plagiaat!

Is dat echt zo?

- Geschriften van Spinoza circuleerden al vroeg
- Spinoza was mededocent op Van den Endens school

**Kort verhael van
Nieuw Nederlands
Gelegentheit,
Deughden, Natuerlijke
Voorrechten, en
byzondere
bequaemheid ter
bevolkingh**

1662

KORT VERHAEL
Van N I E U W. *893299.*
KW
NEDERLANDS

Gelegentheit, Deughden, Natuerlijke Voorrechten, en byzondere bequaemheid ter bevolkingh: Mitsgaders eenige *Requesten, Vertoogen, Deductien, enz.* ten dien einden door eenige Liefhebbers ten verscheide tijden omtrent 't laetst van 't Jaer 1661. gepresenteert aen de A. A. Heeren B U R G E R M E E S T E R E N dezer Stede, of der zelve E. E. Heeren Gecommitteerde, enz.

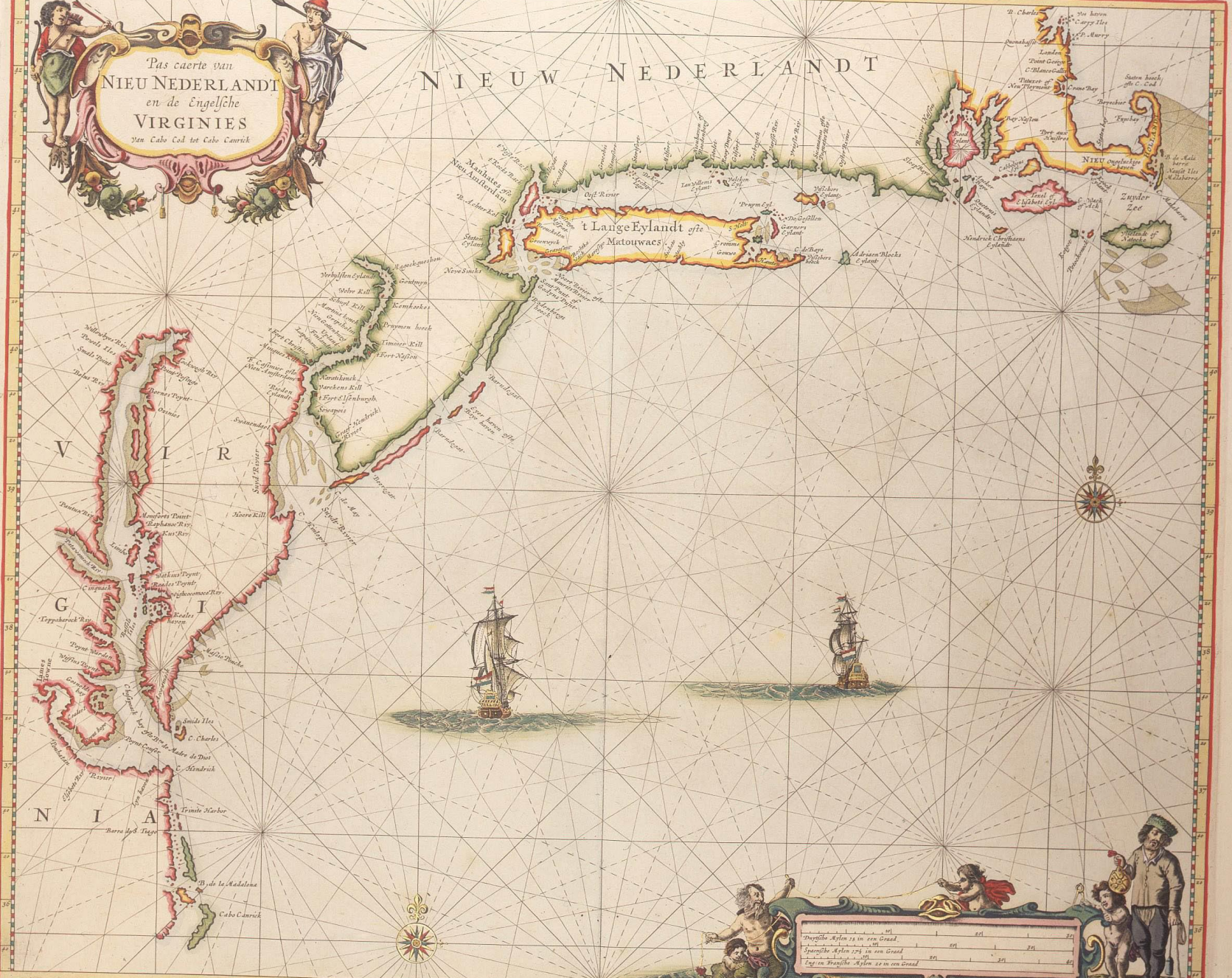
Ziet breeder achter de Voor-Reden den Korten Inhoud, mitsgaders de Waerschouwingh aen de Boek-verkoopers, staende hier vervolgens op d'ander- of tegen-zijde.

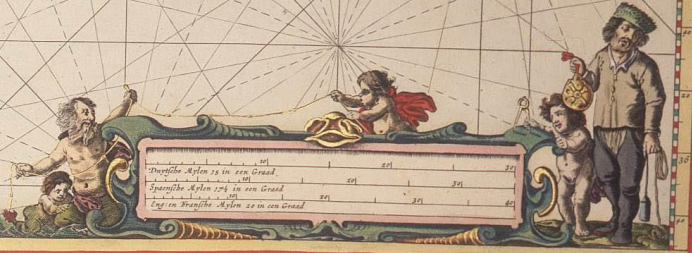
Gedruckt in 't Jaer 1662.

NIEUW NEDERLANDT

De Engelfche Nijlen 23 in een Graad	23	23	23
De Engelfche Nijlen 24 in een Graad	24	24	24
De Engelfche Nijlen 25 in een Graad	25	25	25
De Engelfche Nijlen 26 in een Graad	26	26	26

Over indianen

‘Het onderscheid tussen hen onderling is nergens groot, althans niet zo groot als bij ons. Ze zeggen ronduit dat ze niet begrijpen waarom de ene mens bij ons zoveel meer is dan de ander als het om overheidszaken gaat.’

'Over dit boek zullen we het nog jaren hebben.'

RUTGER BREGMAN

HET BEGIN VAN ALLES

THE DAWN OF EVERYTHING

'Dit is geen boek. Dit is een intellectueel feestmaal.'

NASSIM NICHOLAS TALEB

EEN NIEUWE GESCHIEDENIS VAN DE MENSHEID

'Baanbrekend en brutaal... een opwindende leeservaring.'

THE GUARDIAN

DAVID GRAEBER
DAVID WENGROW

Beslissen ‘bij meerderheid, of 2/3 van de stemmen van de gehele samenleving in de staat (gemene-best).’

Tegen slavernij

‘Het is niet geoorloofd en met alle billijkheid en menselijke waardigheid in strijd mensen uit financieel gewin te verhandelen en tot levenslange slavernij te brengen.’

Beginnel van 'Evengelijkheid'

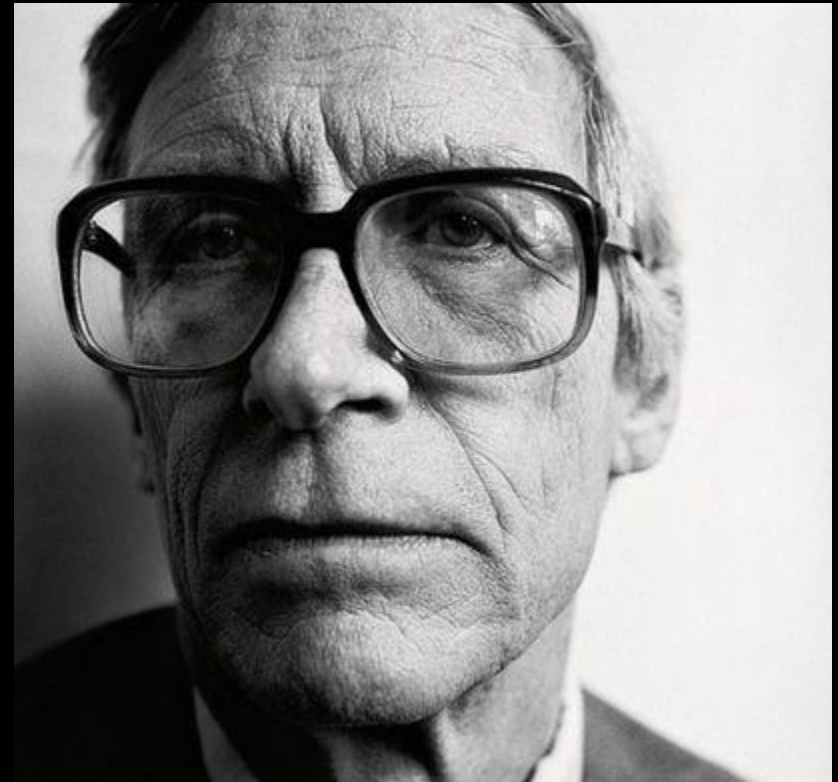

‘Een natuurlijke gelijke mate van vrijheid (evengelijke-vryheit) zonder aanzien des persoon’

‘En wat we met onze nobele grondslag van evengelijkheid alleen willen zeggen, is dat we met redenen en op basis van ervaringen een zodanige mate van gelijkheid moet uitvinden tussen de meer en minder verstandigen, meer en minder gegoeden, mannen en vrouwen, regeerder en geregeerden, enz. (...) dat een christelijke burgerlijke maatschappij mogelijk is.’

Komt al met het argument van
John Rawls: verschil in
beloning mag als de armste er
daardoor op vooruitgaat

Wetenschap als basis voor de samenleving

‘(...) door te trachten om onbetwifelbare redeneringen, afgeleid van zekere en onfeilbare beginselen, alles zo helder en zeker mogelijk te onderwijzen en vast te stellen.’

7
Kort en klaer ontwerp,

dienende tot

Een onderling Accoort,

O M

**Den arbeyd / onrust en moeye-
lijckheyt / van Alderley-hand-werck-
lyuden te verlichten**

D O O R

Een onderlinge Compagnie ofte

Volck-planting (onder de protectie vande H: Mo:
Heeren Staten Generael der vereenigde Neder-land-
den; en bysonder onder het gunstig gefag van de
Achtbare Magistraten der Stad Amstelre-
dam) aen de Zuyt-revier in Nieu-ne-
der-land op te rechten; Bestaende in

Land-bouwers,

Zee-varende Personen,

*Alderhande noodige Ambachts-lyuden, en Meesters
van goede konsten en wetenschappen.*

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE 'S HAGE.

**Steenende op de voor-rechten van hare Aecht-
baerheden (als hier na volgt) tot dien eynde verleent.**

t'Samen gestelt

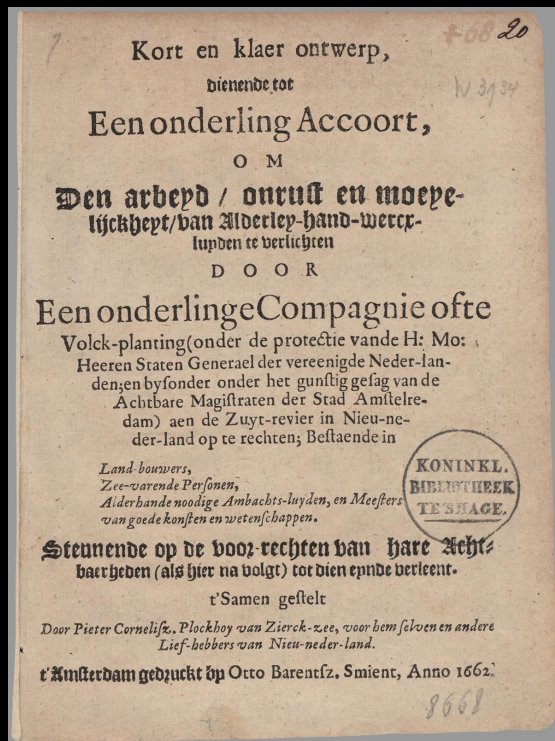
*Door Pieter Cornelisz. Plockhoy van Zierck-zee, voor hem selven en andere
Lief-hebbers van Nieu-neder-land.*

t'Amsterdam gedrukt by Otto Barentsz. Smient, Anno 1662.

8668

Van den Enden sluit
zich aan bij het latere?
voorstel van Pieter
Cornelis Plockhoy,
(eveneens) 1662

Pieter Cornelis Plockhoys (met steun van Van den Enden) in *Een onderling accoort*

‘(...) alsoo wij met geen heerschappije ofte knechtische slavernije onze compagnie willen belasten’

Vrye Politijke Stellingen,

EN

CONSIDERATIEN
van STAAT,

Gedaen na der ware Christenens *Even gelijke vry-
heits gronden*; strekkende tot een rechtschape, en
ware verbeeteringh van STAAT, en KERK.

Alles

kort / en beknopt / onder verbeeteringh / boozgesteld /

DOOR

Een Liefhebber van alle der welbevoeghde Borgeren *Even-
gelijke vryheit*, en die, ten gemeene-beste, *Meeft Van Zaken Houdt*.

's Volks welvaert is de hoogbste WET,

En

Des zelfs stem, is Gods stem.

HET EERSTE DEEL.

Amsterdam, Gedrukt voor den Aucteur.

En zijn te behooven by Pieter Arentsz. Raep, Boekverkooper //
in de Beursstraet / in de drie Stapen / 1665.

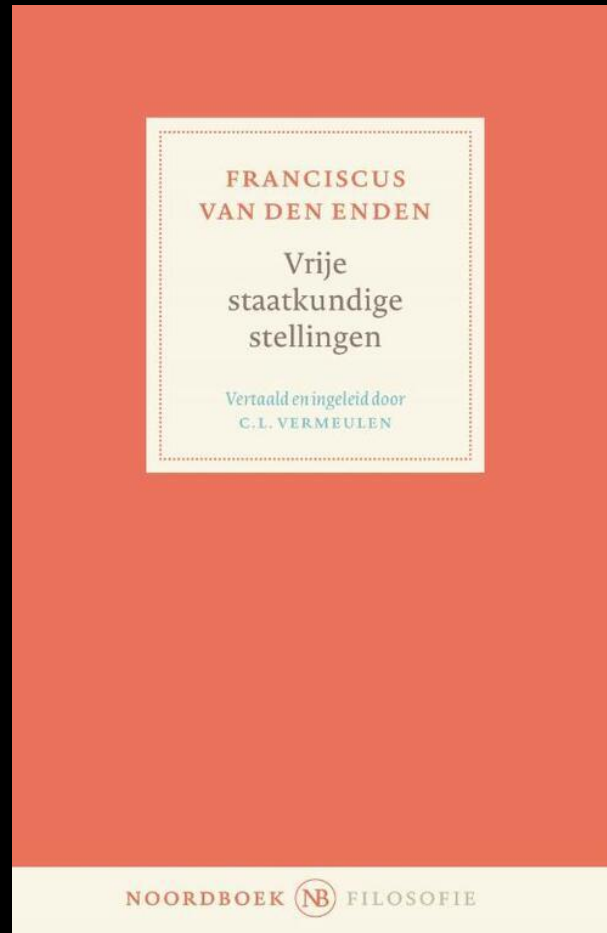
1665: Franciscus van den

Enden publiceert

Vrije Politijke Stellingen

(VPS)

**Nieuwe vertaling
door C.L. (Roek) Vermeulen
(uitg Noordboek)**

Met steun van

Determinisme

‘Met die noodgedwongenheid is het zo dat geen mens (die net zo is als hij daarvoor was) iets anders kan doen dan hij doet.

Daarom zal de wijze alle mensen die in ellende leven eerder alle mededogen en hulp waard vinden dan ze enige kwelling of straf aan te doen’

Over persoonlijke (fysieke) belangen

‘Omdat de lichamelijke belangen het duidelijkst en voor het behoud van de mensen het urgentst zijn, zal ik die hier als voornaamste uitgangspunt nemen en ze, zoals de natuur heeft bepaald, voorrang geven op de specifieke belangen van de ziel.’

Over seksuele vrijheid

‘Intussen zou ik aan iedere huisvader en -moeder hun natuurlijke vrijheid willen laten om elkaar zo verregaand de vrijheid te geven als zij voor de welstand van hun huisgezin met betrekking tot hun huwelijksplichten en onderlinge tevredenheid overeen zouden kunnen komen.’

Recht om te scheiden

‘Het gaat immers tegen alle rede en billijkheid in dat twee mensen die tot wederzijds plezier en hulp bij elkaar zijn gekomen, gedwongen zouden worden tot het grootste verdriet van beiden, en vaak tot verderf van allebei en de hele familie, bij elkaar te blijven.’

Over het idee van het 'onbekwame volk'

'Als iemand hier nog wil tegenstribbelen door vol te houden dat alle volkeren van nature onhandelbaar, wreed en halsstarrig zouden zijn, of eigenlijk dat ze alleen of grotendeels uit redeloze, roofgierige en dus niet-sociale dieren zouden bestaan, die het nodig zouden hebben met allerlei bedrog en geweld geregeerd te worden, dan moet hij dat bewijzen.'

Over het idee van het 'onbekwame volk'

'Bovendien moet hij bewijzen dat hijzelf en zijns gelijken daar niet alleen vrij van zijn, maar ook dat hij en al zijn medestanders de juiste en bekwame mensen zijn om zo'n onhandelbaar volk met bedrog en geweld zo goed mogelijk te regeren. Ik kijk er enorm naar uit iemand dat te zien en horen bewijzen.'

Over ‘schoolse pedanten’

‘Zij vinden het volk of de mensen in het algemeen dom, boosaardig, hardvochtig en wreed en derhalve volstrekt niet in staat tot behulpzaam en vriendelijk contact en samenleven; daarom veroordelen ze het volk, ten behoeve van alle tirannen en hun schandelijke genot, voor eeuwig tot slaafse dwang en misleiding.’

Überhaupt geen oppergezag

‘Alle lichamen van staat die geïnfecteerd zijn met enig hoog gezag naast, laat staan boven het volksgezag, zijn mijns inziens om de voorgaande reden en vanwege de algemene menselijke eigenschap van grenzeloze begeerten door een ziekte getroffen die de krachten aantast en zelfs dodelijk is.’

De mens is van nature goed, dus alle verdere ellende ligt aan de politiek

‘Zoals we kunnen stellen dat alle hevige en kwalijke hartstochten van de mensen alleen uit een slecht bestuur van de staat voortkomen, zo geldt ook het tegendeel: al het goede in het leven van de mens hangt absoluut af van een goed bestuur van de staat.

De mens is van nature goed, dus alle verdere ellende ligt aan de politiek

‘Ik verzoek de oplettende lezer dit goed tot zich te laten doordringen, teneinde zijn nog enigszins slaafse geest te leren verheffen en voor de kennis van het bestuur te gebruiken, want dat is de enige weg tot alle tijdelijke en eeuwige gelukzaligheid — aan de hand van het principe van voor iedereen gelijke vrijheid makkelijk te begrijpen (...)’

Over onderwijs

‘Daarom moet in een goed ingerichte staat voor al het onderwijs, zowel aan volwassenen als aan jongeren, onafgebroken deze koers worden gevaren: dat alle docenten van alle wetenschappen in hun onderwijs zeker en foutloos moeten blijken, zonder enige autoriteit en alleen op basis van de rede.’

Bewust onwetend gehouden burgers

‘dat alle hevige en kwalijke hartstochten van de mensen nergens anders vandaan komen dan dat ze gewoonlijk door een overmachtige regering, door allerlei gemene trucs of beter gezegd bedrog van diverse bijgeloven, en als gevolg daarvan door een ondeugdelijke opvoeding, in voortdurende onwetendheid worden gehouden en onderdrukt.’

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingetild door
C.L. VERMEULEN

Geen monarchie of aristocratie maar democratie

‘(...) er kan op geen enkele manier worden bewezen dat monarchie en aristocratie (...) ooit van nature enig nut hebben gehad voor de democratie, oftewel de enige vrije en ware regering door het volk; ze hebben juist alle schade en hinder voor de vrijheid en dus voor alle verdere welstand van het volk gebracht.’

Van den Enden dekt zich in

‘Wat burgerlijk oproer en revolutie
betreft, zal ik hier de Hollander
Vrijmont ten tonele voeren over de
tijd van de opstand tegen Spanje.’

Burgers dienen zich te bewapenen

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingefleid door
C.L. VERMEULEN

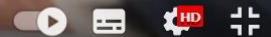
Frans van den Enden | De Gouden Eeuwen van Nederland

SUBSCRIBE

▶ ⏸ 🔊 0:29 / 2:33

Scroll voor details

De ware godsdienst — oftewel de
liefde voor God en de naaste — is het
nastreven van het algemeen belang

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingeleid door
C.L. VERMEULEN

Waarom religie niet geschikt is als fundament van de staat

‘Ik geef toe dat de ware religie, voor zover die betrekking heeft op het opperste zielenheil, de waardigste en ook onverbreekelijke band van een volk en van het gemenebest is. Ik kan echter niet inzien hoe zij de *eerste* grondslag van de republiek zou moeten zijn, aangezien religie een zaak is die door ieder mens persoonlijk wordt overwogen en aangenomen.’

Bestuur dat vrij en niet omkoopbaar is

‘Alle gewone en voorname ambten van een stad dienen vervuld te worden door de menigte van goed georganiseerde colleges, samengesteld uit de rijkste en gemiddeld gegoede burgers, zonder enige belasting van het volk.’

(Even)gelijkheid, vrijheid
en...

‘Vrijheid is het fundament van
alles wat we wensen.’

‘De verwerkelijking van
onderlinge gelijkheid, de
grondslag voor een staat’

1665: Franciscus van
den Enden schrijft
Raadspensionaris Johan
de Witt een brief: hij
heeft 'Een geheim
wapen'

1671: Van den Enden sticht
een school in Parijs
(L'Hotel des Muses)

DE PARIS n'estoit autrefois qu'une Chapelle que Charlebert, fils de Clovis, fit rebastir plus grande et la dedica a la
saint Henri, Philippe, Louis le gros, et Louis le leune, la continuerent, et Philippe d'aujourd'hui la paracheva telle quelle est a pres
PARIS Chez M. Langlois rue S. Jacques a la Victoire

Antonides van der Goes

Aen den Heere Franciscus van den Enden, Toen hy van zijne Majest: van Vrankrijk, tot Raedsheere en Lijfarts verkooren wierd.

Nu gy, van Koningen beschonken met genade
En opgetrokken in het Bontgenooten land,
De Kroon zult stutten als een vorstlijkraed verwant.
Gy zult, door trouwe zorg, de heerschappy bevryen
Voor buitenstormen, maer door heilzame artzenyen
Den Koning zelfs, die zich gerust geeft in uw hant,
En wacht van uwe hulp een veilige onderstant.

Antonides van der Goes

‘Schoon Spanje (een ander heeft daer d'eere van
genoten)

Op uwen raet alleen, de vrede heeft gesloten’

Rampjaar 1672: ook
Lodewijk XIV valt
de Republiek binnen

Het complot

Jean Charles du Cauze de Nazelle verraadt Franciscus van den Enden. Uit de verhoren van 12 nov. 1674 blijkt:

- Met edelen uit Normandië willen ze een staat oprichten in Normandië die is geschoeid op de leer van Van den Enden.
- Tevens willen ze Lodewijk de Veertiende afzetten.
- ‘Het doel is om in Holland een volksrepubliek op te richten.’

Tromp en De Ruyter vallen gelijktijdig aan

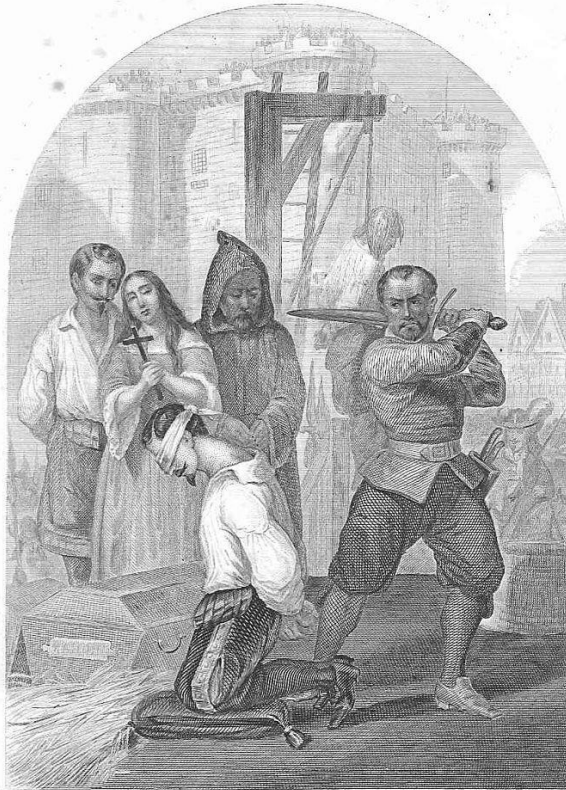

La question préalable

Afloop

Exécution de Louis de Rohan et de ses complices.

Medecomplottisten waaronder zijn oud-leerling Sieur de Latréaumont, Louis de Rohan, Préaux en markiezin de Villans worden onthoofd.

Gedichtje op Amsterdamse kermis

Zoo raakte van den End'

rampzalig aan zijn end

Die in zijn's levensloop,

zig had van God afgewend

Des kon hij in zijn end,

dan ook geen Hemel hopen

Maar van der galgen leer,

wel naar de Hel toe lopen

Francis van der Ende

Stelling 1 ter discussie

Franciscus van den Enden is zelfs
voor onze tijd nog radicaal

Stelling 2

Het lichaam hoort het eerste
beginsel van de politiek te zijn

Stelling 3

De staat moet streven naar
'evengelijkheid' en 'evenvrijheid'

Stelling 4

‘Eigenbelang en aan het nastreven
van eigen welstand in de eerste
plaats.’

Bron: Frank Mertens

